

EKSKURSIJA – ŽINIŲ VISUOMENĖS RAIDOS VEIKSNYS: HIPOTEZĖS IŠKĖLIMAS

Lina Bocytė Garbačiauskienė,
Judita Stulpinaitė
Šiaulių kolegija
Aušros al. 40, Šiauliai

Anotacija

Ekskursija yra populiariausias būdas pažinti istoriją, kultūrą, kitas visuomenės gyvenimo ir paveldo sritis. Šalia probleminių ekskursijos aspektų, straipsnyje nagrinėjamos žinių visuomenės esminių kategorijų ir metodologinių ekskursijos pagrindų sąsajos. Siekiama iškelti hipotezę apie ekskursiją kaip svarbų žinių visuomenės raidos veiksnį.

Ivadas

Visuomenės, jos institutų struktūros ir veiklos pokyčiai yra būdingi XX–XXI a. socialinei-ekonominei raidai. Pokyčiai matomi tiek tarpasmeniniu, tiek globaliu lygmeniu. Modernesnė ekonomikos ir visuomenės raidos pakopa apibūdinama sąvokomis *žinių ekonomika*, *žinių visuomenė*. Šioje sąvokų poroje galima išvėlyti perėjimą iš industrinės visuomenės į žinių ekonomiką – žinių kūrimą ir panaudojimą, „siekiant gaminio kokybės ir individualumo“ (Bieliūnas, 2000; Steponavičienė, 2003). Dabartinėje visuomenėje ypač svarbūs tampa neapčiuopiami išteklių, tokie kaip žinios, komunikacija, žmonių „intelektinis ir dvasinis potencialas“ (Nikonrova, 2005). Žinių visuomenė įvardijama net kaip pasaulėžiūra, kuri remiasi žinių siekimu, kūryba, kultūrų dialogu. „Žinių visuomenės esmė yra ta, kad žiniomis nesinaudojantis žmogus tiesiog iškrenta iš visuomenės“ (Makarovas, 2003).

Problema. Turizmo paslaugų sistemoje ekskursija yra populiariausias būdas pažinti kultūrą, istoriją, kitas visuomenės gyvenimo ir paveldo sritis. Aktualūs išskirtini probleminiai ekskursijos aspektai: turizmui perėjus iš profsajungų globojamos sistemos į rinkos aplinką, Lietuvoje buvo prarasti metodologiniai ekskursijų ir gidų kvalifikacijos pagrindai; dominuojant išvykstamajam turizmui ir apleidus vietinį – neskatinamas ekskursijų poreikis; niveliuodami intelektualų ekskursijos turinį, gidai nebeskatina pažinimo poreikio, o dvasinių intencijų dažnai stokojantys vartotojai nekelia ekskursijų paslaugų kokybės reikalavimų.

Temos aktualumas. Ekskursija, jos turinys ir ekskursijos paslaugos teikimas, yra svarbi vietinio turizmo plėtros, visavertės rekreacijos priemonė. Ekskursijų organizatoriai atvirai kalba apie gidų stygių, apie šiuo metu dirbančių gidų nekompetentingumą ir prastą ekskursijų kokybę. Svarbu atgaivinti ar net iš naujo kurti pažintinės ekskursinės veiklos metodologiją, nes „žmogaus rekreacijos pagrindą visais žmonių laikmečiais sudaro visuomenės kultūra“ (Vitkienė, 2002), o ekskursija neabejotinai yra visuomenės kultūros perdavimo būdas. Turizmo paslaugų ir specialistų kvalifikacijos tobulinimas yra numatytas Lietuvos Respublikos turizmo plėtros iki 2015 strategijoje.

Temos naujumas. Ekskursijos svarba rekreacijai ir turizmui po 1990 m. beveik nenagrinėta šaltiniuose lietuvių kalba. Naujausiais ir bene vieninteliais šaltiniais, nagrinėjančiais gido, kaip ekskursijos kūrėjo ir teikėjo, veiklą, galima vadinti R. Navickienės magistro tezes „Esminių kompetencijų nustatymas Lietuvos turizmo įmonėse“ (Tarptautinė aukštoji vadybos mokykla (ISM), 2003), J. Stulpinaitės magistro tezes „Gido profesinės kompetencijos: teoriniai ir praktiniai aspektai“ (Kauno Vytauto Didžiojo universitetas, 2004).

Tikslas. Iškelti hipotezę apie ekskursiją kaip svarbų žinių visuomenės raidos veiksnį.

Raktiniai žodžiai: ekskursija, gidas, žinių visuomenė, kultūros socializacija.

Ekskursijos ir gido profesijos esmė

Ekskursija yra paslauga, kurios esmę sudaro mažiau kaip parą trunkantis kuo nors įdomių objektų ar vietovių lankymas pažintiniais tikslais pagal nustatytą maršrutą, dalyvaujant gidui (LR turizmo įstatymas, 2003). Gidas yra teisės aktais nustatytus kvalifikacinius reikalavimus atitinkantis fizinis asmuo, kuris suteikia specialią informaciją apie lankomus muziejus, meno galerijas, gamtos, kultūros, mokslo, parodų ar kitus objektus arba vietas (Kvalifikaciniai reikalavimai gido ir kelionių vadovo kategorijai ir pažymėjimui gauti, 2003). Jis yra verslo subjektas, teikiantis turizmo paslaugas asmenims ir jų grupėms, atliekantis visuomeniškai naudingą, atlyginamą darbą tenkindamas ekskursininkų pažinimo, poilsio, bendravimo poreikius. Su grupe lankydamas ekskursijai atrinktus objektus ir vietas, gidas teikia specialios informacijos paslaugą. Gido buvimas pasyvų pažinimą, patiriamą pvz., skaitant

kelionių, menotyros, kraštotyros knygas, paverčia aktyviu objektų pažinimu natūralioje jų buvimo vietoje ekskursininkams prieinamu ir priimtiniu būdu.

Šiame straipsnyje išskiriami ir plačiau aptariami ekskursijų rengimo (kūrimo) ir vedimo (perteikimo) aspektai.

Ekskursija yra intelektualinė paslauga ir jai būdingos vaizdaus informacijos teikimo pagal atitinkamai parengtą tekstą, dvasinių poreikių tenkinimo, akiračio plėtimo, žmonių interesų formavimo skatinant savišvietą funkcijos (Jemeljanovas, 1986; Stulpinaitė, 2004; Judina, 1990). Ekskursijos ypatybė – įvaizdinti žinias bei teminę informaciją – sietina su šių dienų ekonominių rinkos santykių savybe, kai „vis reikšmingesnė tampa už materialiosios gamybos ribų esanti kūrybinė veikla, naudojanti ir kurianti neribotus išteklius – žinias ir kitus kultūros fenomenus, kuriuos galima tik „įkūnyti“, tačiau negalima vartoti“ (Buzgalinas, Kolganovas, 2004). Autoriai plėtoja mintį, kad žinių ir kultūros gėrybių „vartojimas“ turėtų būti suprantamas kaip „įsisavinimas“ ir jis neturi ribų: kultūros pasaulis auga ir plečiasi priklausomai nuo to, kiek jis yra „vartojamas“ – kuo daugiau vartotojų ir kuo daugiau bei intensyviau jie pasinaudoja žiniomis, kultūros ištekliais, perteikiama informacija, tuo labiau šis pasaulis didėja.

Probleminiai ekskursijos aspektai

XX a. antrojoje pusėje ekskursijų rengimas, vedimas, vadovavimas joms ir ekskursininkų grupėms buvo siejami su specialistu – ekskursijų vadovu, dabar vadinamu gidu. *Ekskursijų vadovas* yra sovietinio laikotarpio turizmo literatūros šaltinių ir ekskursinio darbo praktikos terminas. Žodis *gidas* į lietuvišką turizmo terminiją atėjo po 1990 metų. Sąvoka įteisinta Lietuvos Respublikos turizmo įstatyme (1998 m.), patvirtinta naujojoje įstatymo redakcijoje 2003 m. Žodis *gidas* yra trumpas, greitai ištariamas, tačiau mūsų šalies ir Vakarų turizmo praktikoje juo įvardijamos skirtingos veiklos. Anglų kalbos aplinkoje *guide* yra vadovas, gidas, kuris lydi, organizuoja, rodo kelią, padeda. Įvardytosios funkcijos yra būdingos mūsų šalies turizmo versle veikiančiam *kelionių vadovui*, lydinčiam „pavienius asmenis ir jų grupes organizuotų turistinių kelionių metu“ (LR turizmo įstatymas, 2003), taigi su ekskursija neturinčiam nieko bendra.

Iš pažiūros skirtumai tarp *gido* ir *ekskursijų vadovo* sąvokų nedideli, tačiau ekskursijoje nepakanka tik „supažindinti“ su įžymybėmis, būtina jas parodyti, įvaizdinti (neišreikštas žinias perteikti akivaizdžiai per reginius, vaizdus), o to ekskursininkai vieni patys, be gido, negali pamatyti ir suprasti. Anglijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose turizmo specialistas, teikiantis pažintinės informacijos paslaugas, yra vadinamas *lektoriumi*, *žinovu*, *mokovu*, *interpretatoriumi*, *aiškintoju* (Holovėjus, 1994). Jis vertinamas ir samdomas dėl gilaus dalykinio pasirengimo – žinių apie objektą, kraštą, kultūros ir visuomenės raidos paveldą ir kitas turistų pažinimą skatinančias sritis. Panašų kaip ir Lietuvoje turizmo virsmą patyrusios Estijos Respublikos turizmo įstatymas aiškiai atskiria specialiosios informacijos teikėjus sąvoka *guide-interpreter* (gidas aiškintojas, interpretatorius), kas ir turėtų atitikti mūsų *gidą*. Kitos dvi sąvokos apibūdina, mūsų supratimu, *kelionių vadovą*: *tour-escort*, kuris „lydi ir organizuoja“, ir *tour-guide*, kuris „pristato“ programoje numatytas įdomybes (Tourism Act, 2001).

Dėl sąvokų maišaties susipynė gido ir kelionių vadovo statusas bei funkcijos: ekskursijų vadovų (dabar – gidų) funkcijas iš dalies perėmė specialiai nepasirengę kelionių vadovai, kuriems keliami reikalavimai – tik pateikti tam tikrus duomenis ir nurodymus, nesirūpinant pažintiniu poveikiu turistams ir tinkamu jų pažinimo poreikių patenkinimu. Lietuvoje taikoma oficialioji profesijų klasifikacija apibrėžia profesijas, atsižvelgdama tik į tipiškiausias uždavinių ir pareigų derinį. Dėl anksčiau išdėstytų aplinkybių profesijų klasifikacijos apibūdinimai nebesutampa su realiais gido uždaviniais ir pareigų apimtimi (Stulpinaitė, 2004).

Per paskutiniuosius penkiolika metų buvo kuriama tik turizmo verslo įmonių teisinė ir organizacinė bazė. Individualių turizmo paslaugų teikimas (pvz., gido veikla) neįgijo aiškesnių bruožų: senoji sovietinė gidų darbo organizavimo ir kokybės užtikrinimo sistema buvo atmesta, nauja – nesukurta. Ekskursija, kaip gido veiklos erdvė ir turinys, priklauso nuo neprognozuojamo šių paslaugų poreikio, o anarchija ekskursijų paslaugų srityje neformuoja kokybiškų pažintinių paslaugų ir kvalifikuotų jų teikėjų poreikio.

Anot vokiečių profesologo B. Bonz (1998), „profesijos, kaip ir kitos *kultūros vertybės*, turi ugdomąjį poveikį, jos aktyvina žmoguje slypinčias galias ir skatina individo vystymąsi“. Besiformuojanti žinių visuomenės verslo aplinka skatina suteikti naują reikšmę gido profesijai ir jo darbo rezultatui – ekskursijai, turinčiai ugdomosios ir kultūrinės galios.

Ekskursija – galimybė kurti ir naudotis žiniomis

Ekskursiją kuria trijų nevienodo aktyvumo komponentų sąveika, būtent: grupė nusiteikusi stebėti, objektas „būti“, gidas – kurti ekskursiją (žr. 1 lentelę).

Ekskursijos komponentai ir jų aktyvumo ekskursijoje lygis

GIDAS	Įvertina ekskursijos poreikį, kuria ir (arba) veda ją.	Aktyvus: rodo, skatina domėtis, vaizduoja, pasakoja, daro išvadas, vadovauja grupei.
GRUPĖ	Užsako ir naudojasi ekskursijos paslauga.	Labiau pasyvi nei aktyvi: grupė stovi (sėdi), klausosi, stebi, domisi.
EKSKURSIJOS OBJEKTAI	Atrenkami tinkami rodyti ir temą atskleisti objektai bei medžiaga apie juos.	Paprastai pasyvūs: objektai yra tylūs, svarbūs, išvaizdūs, atrinkti stebėti.

Esminis žinių visuomenės teiginys yra tas, kad „bet kuris žinių visuomenės narys ne tik naudojasi žiniomis, bet ir kuria jas“ (Makarovas, 2003). Į kūrimo – vartojimo procesą ekskursija įtraukia tiek gidą, tiek ekskursininkus, tiek ekskursijai atrinktus objektus. Ekskursijai, kaip bet kuriai kitai paslaugai, pirmiausiai sukaupiami išteklių (pvz., objektų medžiaga). Klientui užsakius ekskursiją, gidas ją kurs veddamas, o ekskursininkai naudosis, tuo pačiu metu dalyvaudami ir kūrimo procese.

Taigi ekskursija yra bendra gido ir ekskursininkų veikla. Jos metu specifiniu būdu keičiamasi žiniomis. Šio apsieitimo žiniomis ypatumas yra tas, kad, rengdamas ekskursiją, t. y. kaupdamas intelektualius išteklius, gidas atrenka juos pagal modeliuojamos ekskursininkų grupės pažintines galias. Susitapatinant su modeliuojamos grupės žinių (mentaliteto) lygiu, siekiama, kad ekskursininkai perimtų pagrindines objektais įvaizdintos temos mintis, sąvokas. Taip formuojama prielaida „bendrauti“ ekskursijos objektui, grupei ir gidui keičiantis žiniomis, t. y. sukuriama kontekstinė informacija, kaupiama bendra gido ir grupės dalyvių patirtis. Dėl šių savybių ekskursija yra svarbi šiuolaikinio žinojimo universalumo požiūriu: „Žinija – tai vieningas individų ir grupių žinių kompleksas ar tinklas, sudarytas iš skirtingų, žinoma, tarpusavyje labai glaudžiai susijusių ir dinamiškai sąveikaujančių žinių. Tobulėjimas tokioje visuomenėje įmanomas tik kuriant metodologijas, kaip žinojimą paversti veiksmu“ (Gurevičius, 2004). Taigi gido ir ekskursininkų bendros veiklos požiūriu, ekskursija yra būdas visuomenės sukauptą žinojimą paversti aktyviu, žinių perdavimo – priėmimo veiksmu, tarpininkaujant specialistui.

Ekskursija – būdas naujai suvokti žinių vertę

Ekskursijos paslauga naudojasi ekskursininkai – jiems yra perteikiamos sukauptos ir pritaikytos tam tikros temos žinios. Sunku atrasti žodžio *ekskursininkas* sinonimą, nes šis paslaugos vartotojas tuo pačiu metu yra gido rodomų vaizdų *žiūrovas* ir *stebėtojas*, gido pasakojimo ir aiškinimo *klaustytojas*, o svarbiausia, ko iš jo tikimasi, – *mąstytojas*, suprantantis, suvokiantis ir įsisavinantis stebimą bei girdimą žinių visumą. Dėl to išryškėja sudėtingiausi, žinių visuomenės kontekste itin svarbūs gido profesijos momentai.

Gido profesinės veiklos sritys yra *ekskursijos rengimas, vedimas, paslaugos organizavimas* (Jemeljanovas, 1986; Stulpinaitė, 2004). Šiame straipsnyje nebus aptariamas ekskursijos paslaugos organizavimas. Išskirtinas žinių visuomenėje aktualus ekskursijos sėkmės komponentas – vaizdus žinių perdavimas, neatsiejamas nuo ekskursijos rengimo. Ekskursijos, kaip specialiosios informacijos parengimo ir gido pasirengimo rezultatas, yra ekskursijos turinys ir būdai paveikti klausytojus – jos eiga. Ekskursijos poveikis – tai žinių perteikimo, sąvokų suformavimo, ekskursininkų įgytos pažinimo patirties lygis ir kokybė.

Terminas *žinių visuomenė* vis dažniau palydimas terminu *žinių vadyba*. Gidas, rengdamas ir teikdamas ekskursijos paslaugą, neišvengiamai tampa vadybininku – ekskursininkų grupės, savo individualios veiklos ir žinių vadybininku. Rengdamas ekskursiją, jis sukaupia ir specifiniu būdu apdoroja temai (ekskursijai) reikalingą medžiagą. Šiuo atveju susiduriame su žinių vadyboje randamu „neiškėstųjų žinių“ (angl. *tacit knowledge*) fenomenu. „Tai nuo konteksto priklausomos žinios, jos sukuriamos bandymų ir klaidų keliu bei laikomos tik žmonių galvose“ (Jokubėnas, Kirvaitis, 2003). M. Lepeška (2006) teigia: „Išreikštos žinios apima *žinau, kad*, o neiškėstos – *žinau, kaip* arba *žinau, kodėl*. Ekskursijos rengimo metu gidas kaupia, apdoroja įvairiuose, sąlygiškai padrikuose šaltiniuose esančias ekskursininkams nematomas, jų ir ekskursijos temos atžvilgiu neiškėstas žinias, atitinkančias klausimus *kas? kur? kada?*, paverčia jas žiniomis, atsakančiomis į klausimų seką *kas? kur? kada? kaip? kodėl? vardan ko?* Gidas nueina žinių įsisavinimo kelią, jungdamas jas su žinoma patirtimi ir sukurdamas „*žinau, kaip* arba *žinau, kodėl* žinias, kurias taikant kuriama vertė“ (Lepeška, 2006). Gido pasirengimo metu sukurta naujoji vertė realizuojama ekskursijos vedimo metu ir ji leidžia padaryti svarbiausią bet kurios ekskursijos išvadą – atsakyti į klausimą *kas iš to?*, t. y.

neišreikštos, ekskursininkams nematomos žinios gido pastangomis tampa įsisąmonintomis vertybėmis tiek pačiam gidui, tiek ekskursijos dalyviams.

Konkrečioje ekskursijoje atsirandanti situacinis (kontekstinis) žinių vertingumas negali būti paprastai sutapatinta su tikruoju bet kurios paveldo srities objektų reikšmingumu ir, žinoma, negali pakeisti pripažinto objektyvaus jų vertingumo. Situacinio (kontekstinio) ir objektyviojo vertingumo santykį reikėtų traktuoti kaip procesą, kurio metu atskiruose šaltiniuose užfiksuoti objektyviojo vertingumo faktai yra išskiriami pagal specifinius objektų vertinimo parametrus (pvz., laikas, vieta, raiška) ir tikslingai apibendrinami. Situacinis (kontekstinis) vertingumas atsiranda gidui pagrindžiant (įvaizdinant objektais) ekskursijos temos reikšmę ir ekskursininkui perimant (įsisavinant) vaizdingai atskleidžiamą ekskursijos turinį.

Ekskursija – kelias į kultūros socializaciją

Terminas *žinių visuomenė* „kyla iš pripažinimo, kad kūrybinis pradas žmoguje, kultūrų pliuralizmas ir savitumas yra neatskiriami vienas nuo kito“ (Macuura, 2003). Ekskursija yra tikslingas, organizuotas, vaizdus pasaulio pažinimo procesas, kai gidas rodo temos plėtojimui atrinktus objektus jų natūralioje aplinkoje nustatytos trukmės išvykoje (Stulpinaitė, 2004). Esminių ekskursijų rengimo ir vedimo metodologinių kategorijų, pvz., vaizdumo, pažinimo, temiškumo, aplinkos (pasaulio) rodymo specifiniais įvaizdžiais, piešimo žodžiu metodo (parodymo bei paaiškinimo derinimas) ir kitų metodinių nuostatų visuma sietina su episteminiu režimo samprata, apimančia taisyklių, priemonių sistemą, užtikrinančią pažinimą, apibūdinančią kultūrinį, ekonominį, visuomeninį informacijos ir žinių vaidmenį konkrečioje visuomenėje (Keo, 2005).

1990 m. lietuviškosios ekskursijos koncepcijos kūrėjų grupė apibrėžė ekskursiją kaip „kultūros propagavimo, žmonių gyvenimo pažinimo, tautinių skirtumų, kultūrų savitumų ir gamtos pažinimo“ būdą (Metodinės rekomendacijos apie ekskursijas, 1990). Objektyvumas, moksliskumas, patikimumas yra neginčijami ir privalomi ekskursijos medžiagos reikalavimai, nors ekskursija, kaip pažinimo sistema, konstruojama ne tik iš racionalių faktų, duomenų. Pažinimą ekskursijoje galima išreikšti T. Davenport ir L. Prusak teiginiu apie žinias: „Žinios - tai patirties, vertybių, kontekstinės informacijos, ekspertinės įžvalgos ir pagrįstos intuicijos mišinys, suformuojantis aplinką ir prielaidos naujai patirčiai ir informacijai įvertinti bei įgyti“ (Jokubėnas, Kirvaitis, 2003). Sekant šia žinių samprata, ekskursija traktuotina ne tik kaip kultūros pažinimo sistema, bet ir kaip šios srities žinių socialumą realizuojantis procesas. Žinių socialumas, pasak I. T. Kasavino (2004a), yra žinių persmelkimas veiklos ir bendravimo formomis (ekskursijoje – gido, objektų, grupės sąveika), gebėjimas išreikšti šias formas specifiniu būdu (specialiai parengta informacija, ekskursija kaip išvyka, objektų, reginių natūralioje buvimo vietoje stebimas judant ir kt.), įsisavinant ir atspindint jų struktūrą (ekskursijos metu – aiškinant, formuojant sąvokas, įvaizdinant informaciją ir žinias), taip pat žinių, kaip galimų veiklos ir bendravimo sąlygų, konstravimu (ekskursijos parengimas, vėlesnis grupės ir objektų „bendravimas“ tarpininkaujant gidui).

Taigi ekskursija žinių visuomenėje gali būti traktuojama kaip sistema, užtikrinanti kultūrų esmės ir įvairovės pažinimą bei kultūros vertybių socializaciją.

Ekskursija – pažinimo kompetencijų formuotoja

Aptartieji keitimosi žiniomis ir žinių transformacijos aspektai ekskursijoje pagrindžia dar vieną žinių visuomenės formavimosi prielaidą – sukuria „žinių cirkuliavimo ir apsikeitimo erdvę“ (Vilkas, 2002). Tokių erdvių turiningumą ir tikslingumą apibūdina M. Jokubėnas ir A. Kirvaitis (2003), atskleisdami sąvokų *duomenys*, *informacija*, *žinios*, *kompetencija* sąsajas, pabrėždami, kad šios sąvokos nėra sinonimai.

„*Duomenimis* vadiname faktus apie įvykius, skaičius, transakcijas. Susieti su kontekstu, struktūrizuoti, suskirstyti į kategorijas ar kitaip apdoroti, duomenys virsta informacija – kitaip tariant, įgauna prasmę“ (Jokubėnas, Kirvaitis, 2003). Ekskursijos teorijoje ir praktikoje visi sukaupti duomenys apie atskirus objektus įgauna naują prasmę, kai yra sujungiami į temos visumą, kai temai atskleisti atrinkti lankytini objektai įvertinami laiko, vietos, meninės, vizualinės raiškos požiūriu.

„Susieta su asmenine patirtimi *informaciją*, virsta žiniomis. Todėl žinios savo prigimtimi yra labai subjektyvios ir dažnai neatsiejamos nuo savininko“ (Jokubėnas, Kirvaitis, 2003). Jau minėta apie žinių ir sąvokų perėmimo prielaidas ekskursijoje – reikalavimą atsižvelgti į grupės turimą patyrimą ir mentaliteto lygį, gido „susitapatinimą“ su laukiamos grupės pažintinėmis galiomis. Ekskursijų rengimo ir vedimo metodika nurodo formuluoti kuo trumpesnę (vienu sakiniu) pagrindinę mintį, kuri yra visos ekskursijos (temos) ašis ir kurią turėtų įsisavinti (suprasti, suvokti) ekskursijos dalyviai (pabaigoje). Specialiais pasakojimo būdais įgarsinama ir palaikoma pagrindinė ekskursijos mintis yra priemonė kuo arčiau objektyvios tiesos išlaikyti ekskursantų individualiai perimamas, įsisavinamas žinias ir sąvokas.

„Galiausiai, disponuodami žiniomis ir taikydami jas praktikoje, įgyjame *kompetencijas* (arba tiesiog išminties), leidžiančias priimti vienus ar kitus sprendimus“ (Jokubėnas, Kirvaitis, 2003).

Ekskursijose įgyjamos kultūros pažinimo kompetencijos arba kultūros išmintis, nes gido veiklos objektas yra visa, kas turi pažintinę vertę: meno, gamtos, kultūros, visuomeninės ir ekonominės raidos vertybės, įdomybės, reiškiniai ir kt. Jau minėta, kad gidas, sujungdamas duomenis į temos visumą, sukuria naują aplinkoje esančios informacijos vertę. Ši naujoji vertė yra situacinė (kontekstinė) – gimstanti konkrečioje ekskursijoje, pasirinkus vieną ar kitą teminį informacijos jungimo aspektą. Pavyzdžiui, atrinktieji ekskursijos objektai yra įvairios architektūros skirtingų tikėjimų kulto pastatai. Suformulavus religijų įvairovės temą, bus akcentuota ir atskleista tikėjimo išraiškų įtaka bendruomenės raidai, t. y. sukurta socialinio pažinimo vertė (kompetencija). Perteikiant ekskursijai atrinktų kulto objektų architektūros stilių įvairovę, formuojamos ne tik socialinio pažinimo (bendruomenės poreikis materializuotiems ritualams), bet ir kultūros pažinimo kompetencijos (stilistinės raiškos pavaldumas tam tikro laikotarpio kultūriniais ir socialiniams prioritetams).

Tokiu būdu gido vadovaujama ekskursija yra ne tik žinių vartojimo aplinka, ne tik naujos žinių vertės suvokimo, kultūros socializacijos kelias, bet ir naujų pažintinių, socialinių kompetencijų formavimo erdvė.

Ekskursija – mokomoji ir švietėjiška komunikacija

UNESCO Generalinės konferencijos 32 sesijos metu Apskritojo stalo baigiamajame dokumente sakoma: „*Žinių visuomenė* yra terminas, apibrėžiantis sugebėjimus nustatyti, sukurti, apdoroti, pertvarkyti, platinti, naudoti ir pritaikyti žinias, skirtas žmogaus vystymuisi“ (Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos pranešimas, 2003). Šis teiginys nusako gido veiklos esmę, yra labai svarbus ir sietinas tiek su gido tobulėjimu perimant naujos temos (ekskursijos) žinias, tiek su ugdymoju poveikiu ekskursininkams.

Ekskursijos medžiaga – tai visas potemes ir klausimus pagrindžiantys autentiški, mokslieški, patikimi, objektyvūs tam tikros temos mokslo šaltiniai, artimi chrestomatijai, kurioje žinios apie atskirus objektus, objektų kontekstui atskleisti ir temai plėtoti reikalinga bendroji informacija išdėstoma, grupuojama pagal loginę struktūrą: sumanymo ir sukūrimo istorija, gyvavimo istorija, įvykiai, reiškiniai, žmonės, susiję su ekskursijai atrinktais objektais. Gidas, rengdamas ekskursiją ir pasirėngdamas ją vesti, pritaiko specialiuosius profesinius gebėjimus, kad tikslingai sukauptų istorijos, meno, gamtos, kultūros ir kt. sričių žinias, vėliau iš jų sukurtų pažintinį turinį, jį įvaizdintų ekskursijos objektų rodymo metu, atlikdamas žinių visuomenės nariui būdingą kūrybos aktą, kurį Buzgalinas ir Kolganovas (2004) apibrėžia taip: „kūryba – tai ... kultūros fenomenų (pavyzdžiui, žinių) įkūnijimas“. Atliktas sudėtingas ekskursijos kūrimo ir perteikimo, t. y. žinių transformavimo, darbas neabejotinai keičia gido patirtį, tobulina jį kaip asmenį ir kaip specialistą.

Žinių visuomenės požiūrį į mokymą atspindi mokslo žinių skirstymas į dvi dalis: „bendrosios žinios apie visatos tvarką, atskirus objektus – *žinojimas kaip aprašymas*. Kitas žinojimas – tai *žinojimas kaip instrumentas*, apimantis kognityvias strategijas ir formuojantis mąstymo būdą“ (Gurevičius, 2004). Tęsiant cituojamą mintį, tam tikras bendrąsias žinias būna sukaupęs (arba ne) pats ekskursantas, o gido veiksmai ekskursijos metu yra specifinis pažinimo, lavinimosi, mokymo(si) instrumentas, žadinantis ekskursininkų „kūrybines ir mąstymo galias“ (Gurevičius, 2004). Žinios yra švietimo, mokymo ir mokymosi objektas, o esminė ekskursijos savybė – aktyvus, įvaizdintas pasaulio pažinimas – neleidžia abejoti, kad ji taip pat yra lavinimo ir mokymo procesas, grindžiamas lygiateise gido ir ekskursijos dalyvio sąveika (Jemeljanovas, 1986).

Teigiama, kad „kultūros fenomeno vertė tuo didesnė, kuo daugiau kitų asmenų įsitraukia į dialogą su jumis, jūsų veikla ir jos rezultatais, naudoja juos saviugdai, kūrybai. Esminga tai, kad kūrybos rezultato visuomeninio pripažinimo mechanizmas, įkūnytas kokiame nors materialame nešiklyje (reiškėjuje), gali būti realizuotas tik per jo dalyvių dialogą, t. y. tik bendros kūrybos procese“ (Buzgalinas, Kolganovas, 2004). Gido ir ekskursininkų intelektualinis kūrybinis dialogas, kaip keitimosi žiniomis erdvė, jau aptartos anksčiau. Čia akcentuotinas šviečiamasis bendros gido ir ekskursininkų veiklos rezultatas: „ekskursija formuoja istorinę atmintį, propaguoja humanistinę kultūrą, prisideda prie asmenybės ugdymo. Šiuolaikinė ekskursija turi padėti pažinti savo tautos ištakas, istoriją, tradicijas, papročius ir perteikti juos įvairių tautų žmonėms (Metodinės rekomendacijos apie ekskursijas, 1990).

Žinių visuomenėje mokomasis ekskursijos vaidmuo negali būti tiesmukiškai siejamas su išmokymu ar išmokimu. Mokomoji ir ugdomoji ekskursijos esmė daug artimesnė socializacijos, kultūrinės transmisijos procesams, kada iš kartos į kartą perduodami, perteikiami sukauptos kultūros turtai. Kultūrinė transmisija realizuojama formaliais ir neformaliais mokymo

metodais. Ekskursija – tai neformalus, be pedagoginės prievartos ekskursininkų lavinimo, švietimo, mokymo būdas, atskleidžiantis žmonių istorinės ir kultūrinės raidos rezultatus.

Aptardamas šiuolaikinio žinojimo universalumo raišką, R. Gurevičius (2004) rašo, kad „*žinojimas* suprantamas ne vien kaip žinija, t.y. žinių visuma, jos sandara, bet ir žinių gyvavimo bei vartojimo būdas, organizavimo pavidalas, komunikacijos procesų pobūdis“. Modernioje visuomenėje žinių kaip mokomosios informacijos, samprata keičiasi į žinių socialumo sampratą, reiškiančią, kad žinios persmelkiamos veikla ir bendravimu, kad gebama išreikšti žinias specifiniu būdu. (Kasavinas, 2004 a, b). Šio straipsnio kontekste ekskursija yra viena iš intelektualinio komunikavimo sričių – efektyvus bendravimo, keitimosi žiniomis, žinių išreiškimo ir perdavimo būdas. Ekskursijos ir gido profesijos statusui visada turėjo įtakos socialiniai prioritetai, Lietuvoje radikaliai pasikeitę XX a. pabaigoje. Šiuo metu svarbu ne tik palaikyti ekskursijos kaip turizmo paslaugos vaidmenį, bet ir suteikti platesnę prasmę, nes ekskursija yra veiksmingas pažintinės rekreacijos būdas – „tradicinė visuomenės iš kartos į kartą perduodama humanistinė, žmonių gyvenimo būdo, filosofinė proceso schema, leidžianti spręsti laikmečio problemas“ (Vitkienė, 2002). Ekskursija ir gidas, be abejonės, yra visuomenės pripažintų kultūros reikšmių ir naujų žinijos verčių vartotojai, kūrėjai, saugotojai ir nešėjai – kultūrinės socializacijos instrumento turėtojai.

Straipsnyje atskleidžiamas žinių visuomenės esminių kategorijų ir ekskursijos metodologinių pagrindų sąsajas, galima apibendrinti šiais teiginiais:

- besiformuojanti žinių visuomenės verslo aplinka skatina suteikti reikšmingumo gido profesijai ir jo darbo rezultatui – ekskursijai, turinčiai ugdomosios ir kultūrinės galios;
- gido ir ekskursininkų bendros veiklos požiūriu, ekskursija yra būdas visuomenės sukauptą žinojimą paversti aktyviu, specialisto tarpininkaujamu žinijos perdavimo – priėmimo veiksmu;
- gido pastangomis neišreikštosios, nematomos ekskursininkams žinios tampa įsisąmonintomis vertybėmis tiek gidui, tiek ekskursijos dalyviams;
- ekskursija žinių visuomenėje gali būti traktuojama kaip kognityvinė sistema, užtikrinanti kultūrų esmės ir įvairovės pažinimą bei kultūros vertybių socializaciją;
- gido vadovaujama ekskursija yra naujų pažintinių, socialinių kompetencijų formavimo erdvė;
- ekskursija – tai neformalus, neturintis pedagoginės prievartos ekskursininkų lavinimo, švietimo, mokymo būdas, parodantis žmonių istorinės ir kultūrinės raidos rezultatus.

Formuluotina **hipotezė**, kad gido vadovaujama ekskursija, kaip naujo žinių vertingumo kūrimo ir žinių vartojimo aplinka, kultūros socializacijos ir visuomenės narių lavinimo kelias, naujų pažintinių ir socialinių kompetencijų formavimo erdvė, žinių visuomenėje yra svarbus kultūros perdavimo instrumentas.

Literatūra

1. Bieliūnas M., 2000, *Žinių vadybos praktinis taikymas: pokyčiai, kuriuos lemia ekonomikos tendencijos*. Vilnius. Prieiga per Internetą 2006-02-19: <<http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/14/str4.html>>.
2. Bonz B., 1998, Profesinis ugdymas ir kvalifikacija, *Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos*, 1.
3. Gurevičius R., 2004, *Šiuolaikinio žinojimo universalumo raiškos*. VU Informacinės visuomenės institutas. Prieiga per Internetą: <http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/gurevicius.htm#_Toc525326577>.
4. Jokubėnas M., Kirvaitis A., (2003, liepa). Vargas dėl žinių, arba naujieji šiuolaikinės įmonės ginklai, *Naujoji komunikacija – verslas*. Prieiga per Internetą 2006-02-24: <http://nkm.lt/index.phtml?lst=article&action=view_article&id=341>.
5. *Kvalifikaciniai reikalavimai gido ir kelionių vadovo kategorijai ir pažymėjimui gauti bei pažymėjimo suteikimo (panaikinimo) tvarka*, (Žin., 2003, Nr. 88-4012).
6. Lepeška M., 2006, *Žinių vadybos strategijos*, Organizacijų vystymo centras. Prieiga per Internetą 2006-02-18: <http://www.ovc.lt/lt.php/publikacijos/straipsniai/ziniu_vadyba_ziniu_vadybos_si_stema/>.
7. *Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas* (Žin., 2001, Nr. 34-1128).
8. *Metodinės rekomendacijos apie ekskursijas*, 1990, 1, Vilnius.

9. Steponavičienė G., (2003, rugsėjis) Žinių ir kitos ekonomikos: „ieškokite žmogaus“, *Naujasis Židinys-Aidai*. Prieiga per Internetą 2006-01-29: <<http://www.lrinka.lt/Straipsni/Ziniuek.html>>.
10. Stulpinaitė J., 2004, *Gido profesinės kompetencijos. teoriniai ir praktiniai aspektai*, magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas.
11. UNESCO generalinės konferencijos 32-oji sesija, 2003, *Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos pranešimas*. Prieiga per Internetą: <<http://www.unesco.lt/unesco/32-sesija/>>.
12. Vilkas E., 2002, Žinių visuomenė - burbulas ar ne burbulas?, *Veidas*, 30.
13. Vitkienė E., 2002, *Rekreacija*, Klaipėda.
14. *Estonia Tourism Act*, 2001. Prieiga per Internetą 2006-08-07: <http://www.mkm.ee/failid/Tourism_Act__consolidated_text_March_2004_.doc>.
15. Holowey J. Ch., 1994, *The business of Tourism*. London.
16. Бузгалин А.В., Колганов А.И., 2004, „Рыночноцентрическая“ экономическая теория устарела, *Вопросы экономики*, 3. с. 36-49.
17. Емельянов Б.В., 1986, *Профессиональное мастерство экскурсовода*, Москва.
18. Кео Ф., 2005, *Информационная политика общества, основанного на знании*, Москва. Prieiga per Internetą: <http://www.evarussia.ru/upload/doklad/doklad_1159.doc>.
19. Макаров В.Л., 2003, *Сделал открытие - поделись с человечеством*. Prieiga per Internetą 2006-02-19: <<http://www.nes.ru/russian/about/MassMedia/Makarov-Lomonosov-June-03.doc>>.
20. Мацуура К., 2003, *Обращение Генерального директора ЮНЕСКО к участникам V Международной конференции „Право и Интернет“*. Москва. Prieiga per Internetą: <<http://www.ifap.ru/pi/05/matsuura.htm>>.
21. Никонорова Е.В., 2005, Интернет – конференция „Нужна ли культура обществу знаний?“ 2005-12-25, Москва. Prieiga per Internetą 2006-02-27: <<http://www.rpvita.ru/inet/conf/9.html>>.
22. Касавин И.Т., 2004а, Социальная эпистемология: проблемы и перспективы, *Эпистемология & философия науки*, 1. Prieiga per Internetą: 2006-02-22: <<http://journal.iph.ras.ru/semkasav.html>>.
23. Касавин И.Т., Никифоров А.Л., Филатов В.П., 2004, Обсуждаем статью „Знание, Эпистемология & философия науки, 1. Prieiga per Internetą: 2006-02-22: <http://journal.iph.ras.ru/oglavlenie.html#_Энциклопедия>.
24. Юдина Л.А., 1990, *Экскурсионная методология. Учебный материал*, Ленинград.

EXCURSION AS DEVELOPMENT FACTOR OF KNOWLEDGE SOCIETY HYPOTHESIZING

Connections between fundamental ratings and excursion methodological base in knowledge society revealed in the article, can be expressed by resumptive propositions:

The development of knowledge society business surrounding stimulates to pay more attention to the profession of guide and the result of its job: the excursion that has educational and cultural power.

According to common guides and excursionists' position, excursion is considered as a method for transforming society's stored knowledge into an active exchange of it between the professional and the interested ones.

With the attempt of guide the knowledge that was not expressed or even hidden, becomes clearly realized by the excursionists and by the guide himself.

Excursion in the knowledge society can be approached as a cognitive system that secures the knowledge of culture, multiplicity and of socialization culture values.

The excursion, conducted by the guide, is the sphere of forming new cognitive and social competence. Excursion means an informal, having no pedagogical constraint, method for educating excursionists. This method shows the results of historical and cultural development of society.

Hypothesis to be formulated: the excursion, conducted by the guide, is recognized as building up new attitude towards getting and handling information, cultural socialization and education of society members, forming new cognitive and social competence. All is considered to be an essential instrument to spread culture in knowledge society.